

STEMPELS IN EEN THEMATISCHE VERZAMELING

Door Daan Koelewijn

Lid van de Nederlandse Academie voor Filatelie

In februari 1998 verscheen dit artikel ook in THEMA. Op verzoek van de redactie wordt het voor de tweede maal geplaatst. Ik heb de hele tekst kritisch bekeken, de zaak geactualiseerd en verbeteringen aangebracht. Zo is een heel vernieuwd verhaal ontstaan. Ik hoop dat u er wat van opsteekt.

Het gebruik van stempels

Stempels kunnen in een thematische verzameling worden gebruikt om de afbeelding, om de tekst en om de plaatsnaam in de stempelafdruk.

De eerste stempels

Hoewel stempels veel saaier lijken dan kleurige postzegels, kunnen ze een verrijking zijn voor iedere thematische collectie.

Eigenlijk zouden we moeten spreken van afstempelingen in plaats van stempels, maar in de "filatelistische volksmond" hebben we het altijd over stempels, vandaar dat ik dat ook maar doe. Dan is er nog de vraag: Is het nu de stempel of het stempel?

Antwoord: Allebei. De stempel is het werktuig; het stempel is de afdruk, de afstempeling.

In dit verhaal gaat het dus meestal over het stempel.

Stempels veel ouder dan postzegels

Stempels zijn veel ouder dan postzegels. De eerste postzegels dateren van 1840, zoals u ongetwijfeld weet. De eerste poststempels zijn de blauwrode zegelafdrukken uit Egypte, die gebruikt werden door hof-dignitarissen tijdens de Derde Dynastie (omstreeks 2.700 voor Christus). De tekst op deze stempels luidt: "in naam van de levende koning, spoed!"

In de veertiende eeuw werden in de stadsstaat Venetië stempels gebruikt met de zin:

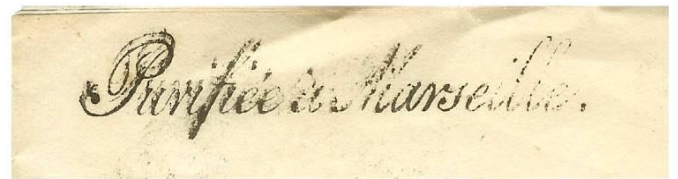
"cito, citissime, volantissime".

Dit betekent: snel, allersnelst, vliegensvlug. Deze tekst diende om de postbeambten tot spoed te manen en zich niet bezig te houden met ons moderne "onthaasten".

In Frankrijk werd in de zestiende eeuw de post aan de

achterzijde voorzien van het stempel **en diligence** (met zorgvuldigheid). U begrijpt nu ook waarom postkoetsen diligences werden genoemd. Zoals u ziet werden deze oude poststempels gebruikt om aanwijzingen en opdrachten te geven aan de (post)bodes. Ook waren er stempels in gebruik om aan te geven waar een poststuk vandaan kwam, terwijl bij aankomst op de plaats van bestemming soms een aankomststempel werd geplaatst. Ook stempels met aanduidingen van de vervoerskosten werden gebruikt. Als de post een speciale behandeling had ondergaan (bijvoorbeeld desinfectering) werd dit soms aangegeven door middel van een stempel.

Afb. 1 Ontsmettingsstempel Purifiée à Marseille uit 1833

**NA DE UITVINDING VAN DE POSTZEGEL
WERDEN DE POSTSTEMPELS GEBRUIKT
VOOR ONTWAARDING VAN DE ZEGELS.**

MAJESTEITSSCHENNIS

In de begintijd van de postzegel vond men het majesteitsschennis om de beeltenis van de vorsten op de postzegels door een stempel te verminken.

Daarom vinden we in ons land kopvrij gestempelde exemplaren van Koning Willem III uit 1852.

In Spanje vervaardigde men in 1850 een stempel in de vorm van een klavertjevier. Dit stempel kwam bij juiste plaatsing rondom het gezicht van Koningin Isabella te staan. Een bijkomend voordeel was dat de nogal alledaagse gelaatstrekken van Isabella enigszins werden gemaskeerd.

In Sicilië ontwierp men in 1859 een stempel in de vorm van een barokke schilderijlijst. De beeltenis van Koning Ferdinand II werd zo gespaard. Een handige stempelaar kon de baard van de nogal gewelddadige Ferdinand (bijgenaamd Il re bomba – de bommenkoning) prachtig tot zijn recht laten komen.

Veel soorten stempels

Er zijn meer dan tweehonderd verschillende soorten stempels. Ik noem er enige.

Aankomst-, aanteken-, anker-, balk-, besteller-, Bishop-, boord-, boot-, brand-, cachet-, censuur-, cholera-, cirkel-, departements-, desinfectie-, diamant-, douane-, droog-, dwerg-, eerste dag-, engelstempel, fancy cancellations, figuur-, franco-, frankeer-, frankeermachine-, gekapte-, gelegenheids-, golflijn-, grootrond-, halfrond-, halte-, hamer-, hand-, handrol-, hoefijzer-, kerst-, klap-, kleinrond-, kroon-, kurk-, landmail-, lang-, legioen-, luchtpost-, machine-, molenrad-, monogram-, nier-, nood-, nummer-, ossekop-, ovaal-, plaats-naam-, portvrijdom-, rol-, rooster-, rosetten-, ruit-, scheepspost-, seizoen-, simplex-, slag-, solo-, sorteer-, spoorweg-, ster-, stijbeugel-, stom-, streep-, stuiver-, takjes-, tandrad-, termijn-, trein-, tweeletter-, tweetalig-, uur-, veiligheids-, Veldpost-, veragrings-, vertrek-, vingerhoed-, vlag-, vlinder-, waarde- en wiegstempel.

De fantasie van verschillende thematici zal ongetwijfeld worden geprikkeld door deze opsomming, maar verkrijgt u zich niet op eventuele mogelijkheden die u ziet voor uw verzameling.

Bij de hoefijzerstempels onderscheiden we 120 typen.

De hoefijzer-, diamant-, nier-, molenrad-, vlinder- en stijbeugelstempels (om er maar een paar te noemen die wellicht mogelijkheden bieden voor uw thema) duiden slechts de vorm aan. U kunt er dus niet zo veel mee.

Afb. 2 hoefijzerstempel

Neem kennis van de studies van marcofilatelisten !!!

De bestudering van de stempels wordt gedaan door gespecialiseerde filatelisten: de marcofilatelisten.

Hoewel de ordening en bestudering van de stempels (marcofilie) vaak buiten het gezichtsveld van de thematische verzamelaar ligt, kan het zeer nuttig zijn kennis te nemen van publicaties op het gebied van de marcofilie. Men ontdekt dan onverwachte thematische mogelijkheden.

Reclame voor margarine

Een prachtig voorbeeld van een publicatie op stempelgebied vond ik in de studie van Gert Holstege in Filatelie Informatief, getiteld De Blue Band-stempels 1924 (september 1984). In dat artikel kunt u lezen welke thematische kansen een stempel kan bieden. Met ingang van 1 september 1924 werden in de stempelmachines van Amsterdam, Breda, Den Haag, Groningen, Nijmegen en Zwolle stempelvlaggen gebruikt met de tekst: KOOPT HEDEN BLUE BAND VERSCH GEKARND.

Van den Bergh's Fabrieken bracht dit merk op de markt en had met de PTT een contract afgesloten om via dit stempel reclame te maken. Het contract liep van 1 september 1924 tot en met 28 februari 1925. De stempels zouden in de kleur blauw worden afgedrukt. Van den Bergh betaalde aan de PTT Hfl 21.000, 00.

INTERESSANTE STEPELS UIT DUITSLAND EN ITALIË

In 1981 telde ik gedurende drie maanden het aantal gelegenheidsstempels dat verscheen in West Duitsland. Ik kwam op het ongelooflijke aantal van 270 stempels.

Ook in Italië weet men van wanten. Een jaar geleden (2003) vond ik een interessant Italiaans stempel. Ik informeerde bij de Poste Italiane naar achtergrondinformatie en ontving die.

Men dacht in Italië dat ik wel geïnteresseerd was in hun stempelproductie. Wekelijks ontvang ik nu hun overzichten (met stempelafdrukken). Een gemiddelde van 40 stempels per week halen ze gemakkelijk daar. En er zitten juweeltjes bij.

Afb. 3 Eén van de ruim veertig Italiaanse stempels die verschenen in juli 2004

Toen de stempels op 1 september 1924 in gebruik werden genomen, brak er een storm van protest los.

Jurgens' Vereenigde Fabrieken, een concurrent van Van den Bergh, wilde niet dat hun uitgaande post werd afgestempeld met deze reclame. Leuk is dat beide bedrijven later fuseerden. Via ingezonden stukken in de krant maakten anderen kenbaar dat de Rijkspostadministratie ongeoorloofd en zelfs onsmakelijk handelde. Er ontstond een discussie over het feit of er bij de productie van margarine wel werd gekarnd.

Twee zuivelbedrijven spanden een kort geding aan tegen

Afb.4 Het omstreden Blue Band stempel op een portvrije brief (18.IX.1924)

de PTT. De bedrijven wonnen. Hun post mocht niet worden ontwaard met het Blue Band-stempel.

Boterhandelaar P.H. Klop begon ook te procederen tegen de PTT. Dit proces hoefde niet meer te worden gevoerd, want op 29 september 1924 besloot Van den Bergh in samenspraak met de posterijen dat men vanwege de commotie met ingang van 1 oktober 1924 zou stoppen met het gebruik van dit stempel. De gebruikstijd van het stempel was te kort geweest om de zwarte inkt in de stempelmachines te vervangen door blauwe.

Geen fantasieloze reeksen stempels opnemen

Denk erom dat u stempels altijd integreert in uw collectie, dat wil zeggen uitsluitend gebruikt op de plaats waar het voor de ontwikkeling van uw thema het nuttigst is.

Het principe van de spreiding geldt ook voor stempels !

Ik kom wel eens verzamelingen tegen waar aan het eind een hoofdstuk is opgenomen met een titel als: Frankeermachinstempels met Olifanten. Er volgt dan een aantal fel roodgekleurde bladzijden. Ook bekend zijn paragrafen met de titel: Vlagstempels met Trompetten. Er volgt dan een aantal sombere, zwarte bladzijden. Zo moet het dus niet ! U moet proberen zo veel mogelijk soorten stempels te vinden voor uw thema. Streef ook een geografische spreiding na. Tracht tenslotte stempels te vinden uit alle tijden. Dus niet uitsluitend moderne exemplaren opnemen in uw thematische verhaal.

Ga aan de bak !

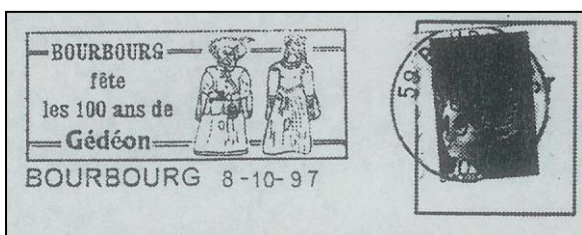
Van stempels bestaan niet zulke uitgebreide catalogi als van postzegels. U moet dus zelf op onderzoek uitgaan op beurzen. U moet letterlijk "aan de bak gaan" bij de handelaren. Als u op jacht gaat naar stempels (of andere filatelistische elementen), zoek dan niet alleen in bakken waarin de handelaar afstempelingen van uw thema bij elkaar heeft geplaatst. Kijk ook in de zogenoemde "landenbakken". U komt daar dikwijls heel bruikbaar materiaal tegen voor uw collectie. U bent tenslotte de deskundige die veel meer weet over uw thema dan de overigens goedwillende en sympathieke handelaren. Neem dus zelf het heft in handen.

Veel gebruikte stempels in thematische verzamelingen

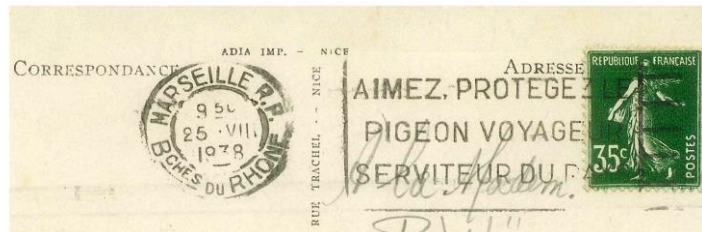
Vervolgens wil ik met u enige mogelijkheden behandelen van veel gebruikte stempels in de thematische filatelie. Achtereenvolgens komen aan de orde: vlagstempels, gelegenheidsstempels, plaatsnaam-stempels, eerstedag-stempels, frankeermachinstempels en als toetje fancy cancellations.

VLAGSTEMPELS

Een vlagstempel bestaat uit een stempelkop en een stempelvlag. In de stempelkop staan plaatsnaam en datum vermeld; de stempelvlag bevat veelal een slogan of een propagandatekst, dikwijls ondersteund door een afbeelding. En om die stempelvlag gaat het ons, thematici. Daar kunnen we de ontwikkeling van ons thema uitstekend mee ondersteunen. Er zijn duizenden stempelvlaggen met thematische mogelijkheden.

Afb. 5 Franse vlagstempel van 8-10-1997

Afb. 6 Mijn stempelvondst in de bak bij een handelaar

De teksten in de stempelvlaggen kunnen ook zeer bruikbaar zijn in uw thematische collectie. Ze geven soms een stuk verdieping. Onlangs viste ik uit de bak van een handelaar een Frans vlagstempel uit 1938 op. De tekst luidde : Aimez, Protégez le Pigeon Voyageur Serviteur du Pays.

Prachtig toch voor mijn duivenverzameling ?

VAN DRUIVENTROS TOT KATTENKOP

Vooraf Frankrijk is kampioen in het produceren van de meest fantastische stempelvlaggen.

In een schriftelijke veiling van onze vereniging van enige jaren geleden, werden er bijna 1.000 te koop aangeboden tegen een zeer lage prijs. Ik noem zo maar tien willekeurige afbeeldingen die ik op die stempelvlaggen tegenkwam: een sportvisser in een roeibootje, tapijten van Bayeux, orgaantransplantatie, een tamboer, een skispringer, een druiventros, een historisch vliegtuigje, een stierengevecht, een kattenkop en sprintende wielrenners. Dat er zo veel Franse vlagstempels zijn, kan ook een nadeel zijn. Men is geneigd er te veel op te nemen en ... overdaad schaadt.

PLAATSNAAMSTEMPELS

Ik ontleen de naam plaatsnaamstempel aan de door de F.I.P. vastgestelde officiële Richtlijnen Thematisch Filatelie. Thematische verzamelingen behoren volgens deze Richtlijnen te worden opgebouwd, althans als ze worden ingezonden op een wedstrijdtenoonstelling.

"Plaatsnaamstempels kunnen gebruikt worden vanwege de specifieke betekenis van een plaatsnaam of de bestaanreden van een plaats."
"De geboorteplaats van een persoon wordt niet gedocumenteerd met een poststempel, zelfs niet van de eofilatelistische periode."
"Het poststempel met een bepaalde datum en plaats, dat betrekking heeft op een speciale gebeurtenis op dezelfde datum en plaats, is alleen relevant als andere thematische elementen op het thema betrekking hebben ..."

Hierboven staan enige passages uit de Richtlijnen (versie februari 2002, paragraaf 3.1 pagina 3 onderaan) vooral het citaat : "De geboorteplaats van een persoon wordt niet gedocumenteerd met een poststempel, ...", heeft er aan bijgedragen dat plaatsnaamaanduidingen in stempels zeer stiefmoederlijk worden bedeed in

thematische collecties. De meeste thematici beginnen er maar niet aan. Toch wil ik een pleidooi voeren voor de plaatsnamen in stempels. Als u kunt achterhalen wat de betekenis is, zijn ze dikwijls uitstekend te gebruiken. Ik geef u een voorbeeld. De betekenis van de plaatsnamen Coevorden en Oxford (in Groot-Brittannië) is: doorwaadbare plaats waar koeien (ossen) kunnen oversteken. Stempels met deze plaatsnamen kunnen gebruikt worden bij het thema Bruggen (een doorwaadbare plaats is immers de "voorloper" van een brug) en bij het thema Veeteelt (het verweiden van vee vond plaats via deze doorwaadbare plaatsen). Alle plaatsnaamuitgangen als -vorden, voorde, ford en foort-betekenen doorwaadbare plaats. Op een dergelijke plek konden in het verleden ook legers een gemakkelijke oversteek maken door een moeras of een rivier, zodat er dikwijls veldslagen werden geleverd bij deze plaatsen. Handelsroutes liepen via deze "voorden" en ook veel steden ontstonden daar. U kunt dus aan de slag met Amersfoort, Montfoort, Vorden, enzovoort. Overigens betekent Bosporus hetzelfde als Coevorden en Oxford. Als u plaatsnamen gaat gebruiken bij uw thema, probeer dan wat oudere stempels te vinden in plaats van hedendaagse stempels. De betekenis van plaatsnamen is vaak moeilijk te achterhalen. Daarom ...

Ga naar ...

De afdeling voorlichting van de betreffende gemeente kan u dikwijls uitstekend van dienst zijn. Een briefje, telefoontje of e-mail is voldoende. Wordt lid van uw plaatselijke openbare bibliotheek. Daar vindt u naslagwerken als **plaatsnaamboeken, etymologische woordenboeken en encyclopedieën**. Internet tenslotte kan een goede bron vormen voor informatie over betekenissen van plaatsnamen. Deze tips gelden overigens niet uitsluitend voor het opzoeken van plaatsnaambetekeningen. Allerlei inlichtingen rondom uw thema kunt u vinden op bovenvermelde locaties.

Afb. 8 Frans eerstedag stempel over het thema buizenpost

EERSTE-DAG STEMPELS

In deze stempels vindt u dikwijls prachtige afbeeldingen, die soms prima passen bij uw thema. Het is echter maakwerk. Ik raad u aan ze zeer spaarzaam te gebruiken. Alleen als er geen andere filatelistische elementen te vinden zijn om een bepaald aspect van uw thema van een illustratie te voorzien, kunt u er gebruik

van maken. Laat dan wel de rest van het poststuk (de eerste-dag-envelop) verzinken.

Afb. 7 West-Duits gelegenheidsstempel uit 1978 t.g.v. Maria-Hemelvaart

GELEGENHEIDSTEMPELS

Via gelegenheidsstempels wordt propaganda gemaakt voor goede doelen en voor bepaalde evenementen (jaarbeurzen, dag-van-de-postzegel, sportwedstrijden, postzegeltonstellingen, enzovoort). Alleen commerciële reclame mag in ons land niet meer na het eerder vermelde Blue Band drama. Gelegenheidsstempels zijn goed te gebruiken, maar er kleeft één gevaar aan. Als men al de stempels, uitgegeven ter gelegenheid van bijvoorbeeld de wereldkampioenschappen voetbal, gebruikt in een hoofdstuk waarin men deze evenementen opsomt, gaat men in de fout. Door het stempelmateriaal zo te gebruiken, onderbreekt men de rode draad van een Voetbalverzameling. De praktijk leert dat gelegenheidsstempels soms op deze wijze worden misbruikt.

FRANKEERMACHINESTEMPELS

Deze bijna altijd in rood uitgevoerde stempels vormen een schier onuitputtelijke bron voor de "aankleding" van letterlijk elk thema. Men komt ze dan ook veel tegen. Als deze stempels worden gebruikt door bedrijven, zijn ze vaak voorzien van zeer aansprekende reclameteksten. Veel zaken die met uw thema te maken hebben, worden afgebeeld en beschreven.

Een aparte groep vormen de frankeermachinestempels van de Nederlandse gemeenten. Naast propagandateksten voor de betreffende plaats, vindt men daar soms ook het gemeentewapen afgebeeld. Deze wapens bieden nieuwe mogelijkheden. Dikwijls zit daar een boeiend verhaal achter verborgen. Een voorbeeld;

Afb. 9 Het geïllustreerde gedeelte van het frankeermachine-stempel van de gemeente Haps

WAT VOOR VLEES ZIT ER IN DE KUIP ?

In het frankeermachinstempel van de Brabantse gemeente Haps staat het wapen van deze plaats. Op dat wapen staat Sint Nicolaas met kromstaf afgebeeld, die zijn hand beschermend uitstrekt over, naar het schijnt, drie uit een kuip oprijzende kinderfiguren. Hierachter verschuilt zich een enigszins luguber verhaal.

Sint Nicolaas staat bekend als de grote kindervriend. Hij is dat geworden door een oude legende. Een wreed verhaal !

Drie studenten waren op reis en besloten te overnachten in een herberg. In hun slaap werden ze door de herbergier en zijn vrouw beroofd en vermoord. De herbergier sneed hun lichamen in stukken en stopte ze ingepekeld in een vleeskuip. Kort daarna kwam Sint Nicolaas langs de herberg. Hij vermoedde wat er gebeurd was en wist de drie jonge mannen weer tot leven te roepen. De goed-heilig-man wordt daarom dikwijls met de kuip en de drie studenten afgebeeld. Die zijn dan heel klein getekend.

In die tijd was het gewoon om een belangrijke heilige als Sint Nicolaas groter af te beelden dan de gewone mensen om hem heen. Later snapte men dit niet meer. Ze dachten dat het om kinderen ging die om Sint Nicolaas heen stonden. Zo werd hij de beschermheilige van kinderen.

Zoek naar oudere framastempels

De eerste frankeermachinstempels werden uitgegeven omstreeks 1930. Stempels uit die tijd kunnen een aanwinst betekenen voor uw collectie.

Probeer ook frankeermachinstempels te verwerven uit andere gebieden dan de West-Europese landen.

FANCY CANCELLATIONS

Deze stempels werden voornamelijk gebruikt in de Verenigde Staten. Tussen 1850 en 1870 mochten de postmasters (directeuren van postkantoren) zelf hun eigen stempels (laten) maken. Er werden toen heel veel beeldstempels vervaardigd in de vorm van allerlei silhouetten.

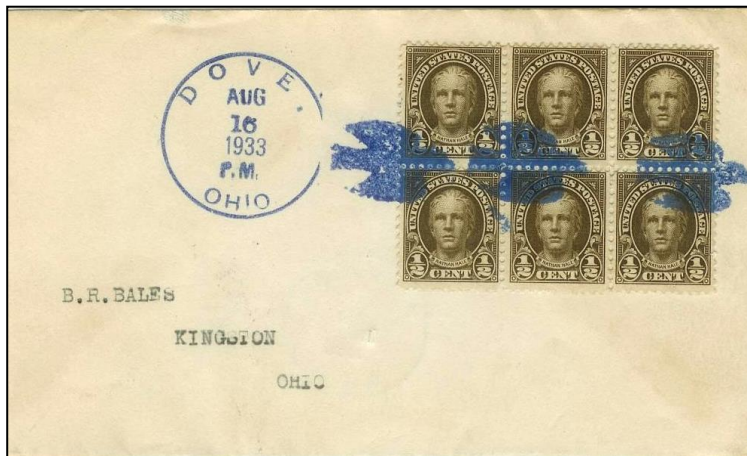
Zeer gezocht zijn de fantasiebeeldstempels van de postbeambte Hill. Hij produceerde onder andere een rennende kip, een arend en een olifant. Ongepast vond men het dat hij op Valentijnsdag en op 1 april stempels maakte in de vorm van respectievelijk een hartje en een clownskop. Door de federale posterijen werd hij op de vingers getikt.

Andere veel gezochte beeldstempels zijn: de locomotief, de pijproker en de trappende muilezel.

Tussen 1927 en 1935 kregen de postmasters wederom het recht om fancy cancellations te laten maken om de aangetekende post af te stempelen. In die periode werden er meer dan 2.000 verschillende vervaardigd. Voor veel thema's is er wat te vinden.

Enige tijd geleden ontving ik een veilingcatalogus met meer dan achthonderd kavels fancy cancellations.

Van de vogel-fancy's noem ik: kalkoenen, vlaamse gaai, adelaars, kraaien, eenden, duiven, uilen, vinken, kippen, parkieten, zwanen, een kraaienpoot, een vogelnestje en

Afb. 10 Fancy cancellation van de plaats Dove in Ohio (V.S.) van 16 augustus 1933

een vogel in de hand. Deze beeldstempels vind ik persoonlijk erg aantrekkelijk en de verleiding bestaat om er een aantal in je verzameling op te nemen. Omdat veel fancy cancellations tegen maakwerk leunen, raad ik evenwel aan ze zeer spaarzaam toe te passen. Eén of twee per verzameling, meer niet. Jammer hè !

Tenslotte

Ik dacht zo de meest voorkomende stempels, die geschikt zijn voor thematische verzamelingen te hebben behandeld. Natuurlijk is er meer. Censuur- en veldpoststempels passen uiteraard uitstekend in oorlogscollecties, maar niet alleen daar in. Bij medische thema's kunnen ontsmettingsstempels een aanwinst zijn. Het gaat om het verhaal achter de stempels. Ik hoop dat deze bijdrage u heeft geprikkeld om zelf op onderzoek uit te gaan !!!

EET MEER LOEMPIA'S

Het gebruik van een vreemde taal in een stempelvlag kan een probleem zijn. Terecht vragen sommige verzamelaars zich af of zij niet meetellen als ze slechts Nederlands verstaan. Natuurlijk tellen zij volledig mee, maar het is niet zo moeilijk om de titel van je thema in een paar gangbare talen op te zoeken en ook enige kernbegrippen rondom je verzameling zijn gauw gevonden.

Toen ik mijn plaatsgenoot George Baker zijn wereldberoemde lied UNA PALOMA BLANCA hoorde zingen, ontdekte ik al snel dat PALOMA het Spaanse woord voor DUIF is.

Maak ook gebruik van de eigenaar van het Griekse specialiteiten restaurant bij u in de stad, van de handelaar in Vietnamese loempia's op de markt en van de pizzabakker op de hoek van de straat.

Dit is geen tip uit een kookboek.

Dergelijke neringdoende middenstanders (zoals mijn oudoom ze noemde) hebben mij al vaak geholpen bij het vertalen van teksten op of in filatelistische elementen.

En dan is daar tenslotte nog de voortreffelijke Vertaalservice van onze eigen NVTF (Info : J.C. van Duin, tel 010 – 4610573, e-mail: jc.vduin@hccnet.nl).